

Heimildir landskiptalaga

Eftir Tómas Ísleifsson

Eftir Tómas Ísleifsson: "Jarðatal Johnsens 1847 er ein af þremur „leyfilegum“ heimildum eignarréttar landskipta. Í greininni er rakið á hverju bók Johnsens byggir."

Íslensk lög í eignarrétti landskipta, sem hafa verið í gildi í tæp áttatíu ár, brjóta í bága við almenn ákvæði eignarréttar um sönnun á eign. Hér er átt við landskiptalög nr. 46/1941, sem einskorða heimildir við: *Jarðatal Johnsens 1847*, *Nýja Jarðabók 1861* og *Fasteignabók 1922*.

Lögin skilgreina þrjár prentaðar bækur sem „leyfilegar“ heimildir í eignarrétti landskipta.

Bækurnar þrjár eru sjaldan samhljóða.

Aðeins bók Johnsens er oftast samhljóða við eignaskjöl.

Bók Johnsens er uppskrift sem vitnar ítrekað rangt í frumskjöl.

Hæstiréttur Íslands kaus í dómi nr. 610/2007 að byggja á villu í uppskrift Johnsens.

Sönnun um eign í landi á að ráðast af almennum reglum eignarréttar um gilda sönnun og úrskurðarvald í höndum dómara. Snemma árs 2017 skrifaði undirritaður um eignarrétt á landi í Morgunblaðið. Þá er umfjöllunarefnið á vefsíðunni: <https://www.landskuld.is>.

Grundvöllur laganna hefur lítið verið skoðaður og mín vinna leiðir í ljós að fyrrgreind lög eru fúafen. Bók Johnsens er misjöfn uppskrift úr handritum og er verkið þó eini partur lagagrunnsins, sem oftast er að almennum eignarréttarlögum. Í formála gerir Johnsen skil á hvaða handrit eru heimildir, en það eru:

1. Skýrslur sýslumanna 1843-44, handritið *ÍB 22 fol.*, í Þjóðarbókhliððu.
2. *Jarðabók 1803-07*, handrit skráð E/60 til E/81, á Þjóðskjalasafni.
3. *Jarðabók Skúla fógeta 1760*, handrit skráð E/22 til E/58, nema E/44 og E/57, á Þjóðskjalasafni.
4. *Jarðabók Árna og Páls 1702-14*, til á prenti.
5. *Jarðabók sýslumanna 1695-97*, handritið *AM 463 fol.*, oft árssett 1696, í Árnastofnun.

Johnsen skilgreinir hvert hann sækir heimildir. Skýrslur sýslumanna 1843-44 skráir hann ýmist: „nú“ eða „sýslumaður“. Þegar Johnsen vitnar í „jarðabækurnar“ er tilvísun hans í fyrirtaldir heimildir.

Þrátt fyrir að í bók Johnsens sé ítrekað vitnað rangt í frumrit er bók hans gerð að grundvelli landskiptalaga. Vegna villnanna er brýn þörf að frumritin að bók Johnsens séu einnig metin grundvöllur til að rétta að nokkru hin afleitu lög. Hér tek ég fram að allar heimildir eiga að koma til álitá, sem gild sönnun í réttum lögum um landskipti.

Jarðabók Skúla 1760 er meginheimild Johnsens. Verk Skúla hefur nær enga umfjöllun fengið á prenti. Handritið er skrifað í Höfn á árunum 1760-69 og mun hann hafa stýrt verkinu í samráði við dönsk stjórnvöld. Á Alþingi 1857 orðar Jón Sigurðsson jarðabókamál svo:

„Hið eina jarðamat, sem fram hefir farið hér á landi, það sem samið var 1802 – því jarðabók Árna Magnússonar er ekki annað en jarðalýsing, og jarðabókin 1760 er gjörð af Skúla landfógeta heima í stofu hans eptir jarðabók Árna og skýrslunum til tukhússtollsins.“

Sú skrifstofa var í Kaupmannahöfn. Skúli var þar lengstum, langa vetur, á árunum 1760-69. Handrit Skúla er uppskrift sem byggir á fjórum heimildum:

- Jarðabók sýslumanna 1695-97 eða handritið *AM 463 fol.*, oft árssett 1696.
- *Jarðabók Árna og Páls 1702-14*.
- Skýrslur sýslumanna 1752-67, þ.e. *Jarða- og bændatal*, í Landshöfðingjasafni Þjóðskjalasafns, samkvæmt Instruction Rentukammers til Skúla landfógeta 1.5.1751.
- Þingsvitni sýslumanna 1759, samkvæmt Kongelig Resolution um tukhúsið 20.3.1759. Á var lagður aukaskattur vegna byggingar Múrsins; núverandi Stjórnarráðs Íslands.

Tómas Ísleifsson

Aðaltilgangur jarðabókargerðarinnar var gjaldheimta á tíund, landskuld og kúgildaleigu. Verkinu var ætlað að vera handhægt og öruggt uppflettirit fyrir stjórnvöld og því eru samrit með einum eða öðrum hætti mörg. Innihaldið geldur nokkuð útlúraðs aldarandans.

Mestu varðar að hver jörð landsins er skráð samkvæmt þremur heimildum í Jarðabók Skúla. Í Múla- og Skaftafellssýslum samkvæmt:

handritinu *AM 463 fol.*, *Jarða- og bændatal 1752-67* og þingsvitnum sýslumanna 1759.

Aðrar jarðir á landinu eru skráðar samkvæmt:

Jarðabók Árna og Páls 1702-14, *Jarða- og bændatal 1752-67* og þingsvitnum sýslumanna 1759.

Sjón er sögu ríkari; á fyrrgreindri vefsíðu er *Jarða- og bændatal 1752-67* og hluti *Jarðabókar Skúla 1760*, bindin tvö um einkaeign.

Sé gengið út frá því að skráning á Þjóðskjalasafni sé rétt, skiptist Jarðabók Skúla í eftirfarandi:

A. Tvö bindi eru um jarðir í einkaeign og kirkjujarðir í einkaeign á landinu öllu.

B. Þrjú bindi eru kirkju-, fátækra- og kóngsjarðir; það er kirkjulén eða staðir, kóngslén og fátækrajarðir.

C. Eitt bindi er skráð eftir skýrslum þingsvitna haustið 1759 vegna tukhústolla.

D. Bindi um sýslur eru 16 og ná yfir allar sýslur, nema Múla- og Skaftafellssýslur.

E. Viðbætur er tvö bindi.

F. Samrit og eftirrit eru 11 bindi.

Hér eru talin 35 bindi, en verkið allt í einriti 24 bindi og skakkar einu framyfir talningu í ævisögu Skúla eftir Jóns J. Aðils árið 1911. Ekki veit ég hvort einkaeignarbindin tvö eru samhljóða sýslubókunum sextán, sem eru torlæsar vegna flúrstíls.

Þar sem uppskriftin; Jarðatal Johnsens 1847, er grundvöllur laga, hljóta *Jarðabók Skúla 1760* og handritið *AM 463 fol.* einnig að vera grundvöllur núgildandi laga í Múla- og Skaftafellssýslum. Í öðrum sýslum landsins er lagagrunnurinn rit Skúla og *Jarðabók Árna og Páls 1702-14*.

Höfundur er líffræðingur. linekra@simnet.is